

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Sveriges och Finlands gemensamma forntid - en ambivalent historia : idéer om forntiden, kulturarvsbegreppet och den nationella självbilden före och efter 1809

Jensen, Ola W.

Fornvännen 2009(104):4, s. [288]-301 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2009_288

Ingår i: samla.raa.se

Sveriges och Finlands gemensamma forntid – en ambivalent historia

Idéer om forntiden, kulturarvsbegreppet och den
nationella självbilden före och efter 1809

Av Ola W. Jensen

Jensen, O.W., 2009. Sveriges och Finlands gemensamma forntid – en ambivalent historia. Idéer om forntiden, kulturarvsbegreppet och den nationella självbilden före och efter 1809. (Sweden's and Finland's shared prehistory – an ambivalent story. Ideas about the past, cultural heritage and national self-image before and after 1809.) *Fornvännen* 104. Stockholm.

200 years ago, in 1809, both the territory and the population of Sweden were radically reduced due to the loss of Finland to Russia in the Finnish War (1808–09). Previously the Finnish people played a significant role in the construction of a Swedish national identity. An influential 18th century theory even implied that the Finns together with the Sami had been Sweden's original settlers. Due to the outcome of the war and the era's nationalistic movement, this model was suddenly challenged and by many scholars even rejected. In this paper I investigate this process and the role of archaeologists in the reconfiguration of national self images and concepts of cultural heritage before and after the year 1809.

*Ola W. Jensen, Riksantikvarieämbetet, Box 5405, SE-114 84 Stockholm
ola.jensen@raa.se*

Relationen mellan Sverige och Finland har genom historien varit tämligen ambivalent, som ett hatkärleksförhållande mellan ett gammalt par skulle man kunna säga. Framst av politiska skäl har man periodvis betonat de båda folkens gemensamma öde och långa frändskap. Vid andra tillfällen har man i stället pekat på deras respektive särart för att understryka att de i grunden inte skulle ha särskilt mycket gemensamt. I båda fallen har återopandet av historiska förhållanden spelat en avgörande roll; genom att å ena sidan peka på spår av kollektivt samröre och å den andra att helt enkelt blunda för desamma har man sökt skapa ett förflutet som passar den aktuella nationella självbilden.

Finland och Sverige bildade som bekant under flera sekler fram till 1809 en geopolitisk enhet. Under denna samlevnadsperiod sökte man från svensk sida flitigt i det förgångna för att bygga historisk legitimitet och tillika finna en vettig förklaring på ländernas till synes förseglade öde att vara ett. Att de båda nationerna (i betydelsen kollektiv av folk) inte alltid har levt i ett parförhållande var man väl medveten om. Medeltida korståg har av tradition angivits som startskottet på den inledningsvis påtvingande förbrödringen. Med förlusten av Finland och Åland till Ryssland i samband med Finska kriget 1808–09 tog frågan om ländernas gemensamma historia en dramatisk vändning. I Napoleonkri-

gens efterdyningar uppstod ett behov av en ny svensk självbild. Allt eftersom de nationella vindarna tilltog blev finnarnas plats i den alltmer blågula svenskheten tämligen problematisk, så till den grad att man aktivt försökte sopa undan historiska spår av samröret. Viktiga domare i försvenskningens politikens finska inkvition var seklets arkeologer som genom kollektiv omtolkning sökte konstruera en ny, helt igenom svensk forntid. Vilka följderna blev, hur man före, under och efter den politiska utvecklingen av 1808–09 års krig betraktade finnarnas plats i den »svenska» forntiden, skall jag behandla i denna artikel.*

Finnar och samer som Sveriges urbefolkning

Den idétradition som inom lärda och aristokratiska kretsar länge gav innehåll åt den svenska historien var göticismen. Det var en härskar- och krigarideologi med vilken man ville visa för omvärlden att Sverige minsann hade en lång och ärorik historia. Spår av den finner vi redan under medeltiden, och den fick sin populäraste uttolkning i en krönika författad av ärkebiskop Johannes Magnus vid mitten av 1500-talet.

Den främsta källan till mänsklighetens historia var under en ansenlig tid Bibeln, och enligt tidens kristna logik måste alla folkslag kunna kopplas till denna skrift. Inom göticismen förkunnades att man som svensk var ättling till ingen mindre än Magog, gubben Noas sonson och Jafets son. Och skulle man tro Johannes Magnus, vilket många inom samhällets elit också gjorde under 1500- och framförallt 1600-talet, så anlände Magog sjövägen till Sverige via Finland från Skytien år 88 efter syndafloden.

Delar av det göticistiska tankegodset överlevde in på 1700-talet, men synen på det förflutna genomgick under samma period flera avgörande förändringar. Sedd utifrån tidens sekulära och upplysningsinspirerade idéer hamnade försynsläran och därmed Guds roll i historien i skuggan. Historien tedde sig med ens mer framstegsoptimistisk, och i stället för gudomliga ingripanden kom historiens skiftningar att förklaras utifrån allmänna lagar och faktorer som klimat, miljö och ändrad tidsanda. Kombinationen av heroiska isländska sagor, naturrättens lära om samhällsfördrag och fysiokratins ideali-

sering av jordbruket formade en forntid bebodd av ädla och frihetsälskande odalbönder (Jensen 2002, s. 127–140). Men tidens krav på förnuft, rationalism och empiri gav också luft under vingarna åt historisk källkritik och en antikvarisk verksamhet som ställde högre krav på konkreta bevis.

Kontentan av dessa förändringar var att forntiden blev allt mera svårbegriplig. Ett tomrum skapades, vilket gav upphov till nya spekulationer om Sveriges äldsta historia. Om en av dessa teorier skrev ärkebiskopen Erik Benzelius den yngre, att »Jag måste här nemna det, som den lärda Herr Leibnitz för 21 åhr sedan gaf mig tillfälle at täncka på, Neml. At Swerjes inbyggare icke äro af en Stam och härkomst, och förmodligen ej heller kommit samma väg in uti landet, the första lärer wurit samma som Finnar och Lappar, the senare af samma ursprung med the Tyske, Danske, &c» (1762, s. 16–17). Benzelius hade träffat matematikern och filosofen Gottfried Wilhelm von Leibniz då han i sin ungdom i slutet av 1600-talet genomförde en lärdomsresa genom Europa. Liksom Benzelius hade Leibniz stor fallenhet för historia och arkeologi, och mycket talar för att hans teori tillkom som en reaktion på Olof Rudbecks *Atlantica* (Eriksson 2003, s. 427–429). Däri yrkade Rudbeck som bekant på att Sverige skulle vara kulturens vagga och flera av de europeiska folkens urhem. För Leibniz stod det tvärtom klart att de skandinaviska folken en gång i tiden hade emigrerat från det tyska området. Detta var en gammal nyhet som tyska hävdatecknare presenterat redan på 1500-talet och som även kom att färga av sig på reformatorn Olaus Petris svenska krönika, författad på 1530-talet (Petri 1917). Mindre känt är att även den finska kolonisationsteorin har ett äldre datum. Redan på 1620-talet skrev historikern Johannes Messenius med stöd av uppgifter ur några isländska sagor om hur en finsk kung och dennes folk var först att anlända till den skandinaviska halvön (Messenius 1774: 5).

Vid det laget, på 1700-talet, hade Sverige och Finland varit förenade i åtskilliga sekler. Men även om svenskar och finnar bevisligen delade en lång historia vittnade språket om att de näppeligen hade ett gemensamt ursprung. Språk-

forskning – filologi – var något av ett modeämne under 1500- och 1600-talen. Det finska språkets egenart gav tidigt upphov till spekulationer om varifrån finnarna stammade och vilka de kunde vara besläktade med. Hunner, skyter, goter, turkar, slaver, avarer, germaner, vaner, bulgarer, vandaler och framförallt ungrare, ester och samer är några exempel på vad man genom historien kommit fram till i den sista frågan (Rudbeck 1937, s. 54; Messenius 1774; Arwidsson 1827; Chronander 1835, s. 347–363).

Enligt en seglivad biblisk tolkning var hebreiskan det språk som hade talats sedan historiens begynnelse. Med syndens spridning, bygandet av Babels torn och den följande språkförbistringen utvecklades skilda tungomål. Av sina språkliga studier hade Olof Rudbeck den yngre dragit den häpnadsväckande slutsatsen att inte bara götiskan utan även kinesiskan, samiskan och den närbesläktade finskan genom historien lyckats undgå alltför stora förändringar och att de följaktligen hade mycket gemensamt med hebreiskan (Lindroth 1997, s. 303). Med Bibeln som facit kom han fram till att finnar och samer härstammade från en av Israels förlorade stammar som förts bort av kung Salmanassar. Tolkningen blev snart mycket populär (Biörner 1748; Bonde 1755). Som en passus kan nämnas att hans far, Olof Rudbeck den äldre, tidigare hade kommit fram till en annan biblisk tolkning som gick ut på att finnarna härstammade från Jafets son Mesek (Rudbeck 1947:177).

Den finsk-samiska ursprungsteorin kom med tiden att utöva ett allt större inflytande på tidens lärda spekulationer om Sveriges forntid. Så skrev historikern Elisæo Hyphoff, att »[d]e som Först kommit in i Landet lära altså wara de samme, som wij nu kalla Finnar och Lappar» (1731, s. 4). Poeten och historikern, tillika häcklaren av göticismens arvtagare rudbeckianerna, Olof Dalin, beskrev i sin bok om Sveriges historia hur landet först befolkades av neurerna »som war en blandning av Scyther, Græker och Herbrær». Om dessa neurer ansåg han att de egentligen var »sjielfva stammen åt Finnar, Lappar och Estlänningar [och] at de synas wara öfverlevfor af de tio Israels Släckten, som Salmanassar, Konung i Assyrien, förde fångne ur Canaan» (1747, s. 54).

Även om kopplingen till israeliterna ganska snart ansågs förlegad nådde resterande delen av den finsk-samiska ursprungsteorin än större ryktbarhet då den anammades av inflytelserika historiker som Anders Botin och Sven Lagerbring samt språkforskaren Johan Ihre (Jensen 1999; 2002, s. 137). De starkaste beläggen för teorin fann man i de norröna källornas, som man menade, oförfalskade vittnesbörd. I *Ynglingasaga* kunde man läsa att då Oden – som länge togs för en historisk person – anlände med sina asar så möttes han av ett folk som under 1700-talet tolkades som just samer och finnar. Andra norröna källor gav vid handen att Sverige först skulle ha befolkats av den »fornjoterska ätten» som ursprungligen kom från just Finland. Om dessa joter eller jotnar (sagornas jättar) skrev rikshistoriografen Jacob Wilde att de »först bodt i Qvenland eller Finland, hwarifrån det gått sidledes til Swerige, och Danmark, där de funnit motstånd utaf Lapparne, som de nordländska Thussar sammastädes nämnas» (1738, s. 29 i »Amärkningar»).

Även rudbeckianen Gustaf Bonde var i sin bok *Försök at igenfinna den finska nationens och språkets härkomst* (1755) inne på det jotiska spåret. Frågan som han liksom flera andra ställde sig var när finnarna anlände till de nordiska länderna och om det arkeologiska källmaterialet kunde ge någon vägledning. I den senare frågan var Bonde skeptisk, eftersom »[s]ådana Minnesmärken, som i andra Länder tilkänna gifva deras fordna Åboars bruk och dater, äro i Finland aldeles obekanta. Af Graphögar och Ättebackar, som här i Sverige och annorstädes finas i sådan ymnighet, är der ganska få lemningar: fast mindre synes der några Rune- eller andra skrifter, några upreste släta eller påskrefna stenar» (1755, s. 79).

Jacob Wilde var däremot av en annan åsikt. Under 1600-talet och fram till det moderna treperiodssystemets etablering delade man i Norden in forntiden utifrån ett annat treperiodssystem beträffande gravsederna: kummel-, bränn- och högåldern. Uppslaget fann man i de norröna källorna (se Jensen 2002, s. 213–215). Logiskt sett, resonerade Wilde, borde finnarna ha anlant till Sverige under kummelåldern, detta eftersom seden att kremera (som det står i *Ynglingasaga*)

ju introducerades först med Odens ankomst och högläggningstraditionen först vid tiden för Kristi födelse. Hans tolkning fick stöd av att »brännandet och askekrukor som i högarna finnes» förekom rikligt i de flesta länder inklusive Sverige »men icke i Norr- Lapp- och Finland, hvar ifrån de första Swenska Regenter och Inbyggare kommit, som höra til Kumbtiden, den der warit afskild ifrån Grafhøgs åldern igenom brunauld *eram cremationis* bränne eller bautastens tiden» (1738, s. 12–13 i »Förberedelse»).

Finsk-samisk exorcism

Före det politiskt omtumlande året 1809 sågs Finland som en självklar och integrerad del av det storsvenska väldet. Yttranden såsom »Sveriges Cronos uhrgambla tilhörighet och Egen-dom Storfurstendömet Finland» och »Storfurstendömet Finland [...] är en så angelägen dehl af riket, at utom detsamma wore Sverige icke Sverige» och att Finland »är vårt förrådshus och vår förmuhr» (citerade hos Nordin 2000, s. 270), alla från 1600-talet, vittnar om en känsla av gemenskap men samtidigt om ett ägandeperspektiv grundat på praktiska och ekonomiska fördelar, enkelt uttryckt med Finland som en svensk koloni. Finnarna behandlades därefter, tämligen styvmoderligt och som andra rangens medborgare (Nordin 2000; 2008).

När den svenska stormaktstiden led mot sitt slut vaknade snart en finsk nationell självkänsla, färgstarkt uttryckt i glorifierande beskrivningar av det egna folkets historia (Fewster 2006). Med göticismen och rudbeckianismen som förebilder kom den finske biskopen Daniel Juslenius föga förvånande fram till att det var Finland som var civilisationens vagga och att Magog, som Johannes Magnus hävdade, ju hade uppehållit sig i Finland före sin avfärd till Sverige. Följaktligen var även finnarna ättlingar till Jafets son (Juslenius 2005). I samma patriotiska anda, och för att uppvärdera finnarna och deras förflutna, publicerades i Finlands första tidning, *Tidningar utgifne af et sällskap i Åbo*, på 1770- och 1780-talen en rad ortbeskrivningar med topografiska och antikvariska uppgifter (t.ex. Ganander 1782; jfr Legné 2004, s. 152). Med att den finska självbilden ändrades skapades från svensk sida ett behov av att naturalisera den geopolitiska fören-

ing- en – detta kan förklara hur det kom sig att den finsk-samiska ursprungsteorin snabbt blev så populär.

Snart skulle den finska nationalismen gå in i ett nytt skede. Den politiska bakgrunden till 1808–09 års krig var i korthet Napoleonkrigen och att Ryssland gick till angrepp mot Sverige. Kungariket tvingades till fred med påföljden att Finland, Åland liksom delar av dåvarande Västerbotten och Lappland blev en rysk provins – Storfurstendömet Finland. Från finskt håll upplevde man inte partnerbytet som någon större förlust. Liksom i Sverige tände separationen en nationell glöd som i och med det finska folkets autonoma ställning kunde pyra förhållandevis fritt. Från svensk sida var revanschlusten inledningsvis dämot stor. Man hoppades kunna krossa Ryssland i ett nytt framgångsrikt krig och återerövra de förlorade landområdena. Götiska förbundets bildande 1811 var ett direkt resultat av tidens politiska turbulens. Det var förbundsbrödernas plikt, ansåg man, att frammana den nationella andan genom »uplifvandet af de Gamle Göthers frihetsanda, mannamod och redliga sinne» (Göthiska förbundet och Jacob Adlersbeths arkiv, vol. 1, ATA). Men för att nå dit krävdes att man med omsorg studerade och vårdade de gamla götarnas kvarlevor. Det ställde krav på en ny och förbättrad fornminnesvård och en utvecklad arkeologisk verksamhet, resonerade man. Kort sagt behövde man skraddarsy en ny forntid och ett nytt kulturarv som bättre passade den nya geopolitiska kostymen.

Som framgång spelade den finska delen av Storsverige länge en central roll i konstruktionen av en svensk självbild. Med förlusten av Östersjöregionen blev frågan därför akut problematisk (jfr Sandström 2008). Hur skulle man förhålla sig till en region som i sekler fungerat som Sveriges kornbod, och hur skulle man handskas med det faktum att man givit finnarna status som Sveriges urbefolkning? Den första frågan löstes ganska enkelt. Då Sverige och Norge bildade union 1814 dämpades aptiten på Sveriges forna östra hälft. Den andra frågan var emellertid betydligt knepigare och kom under hela 1800-talet att dela historiker och arkeologer i två läger, de som ville och de som inte ville fördriva finnarna ur den svenska forntiden.

Min genomgång visar att de som förespråkade en kollektiv förträngning inledningsvis dominerade.

Gemensamt för flera av de fornforskare som ville göra processen kort med den finska samhörigheten var att de tillhörde Götiska förbundet. Rakt på sak konstaterade dess grundare Jacob Adlerbeth att »Sverige redan före Odin varit bebodt af ett folk, som snarare varit af Germansk (Göthisk) stam, än af finsk» (Jacob Adlerbeths Inträdes Tal i Kongl. Witterhets. Historie och Antiquitets Akademien, ATA). Historieprofessorn och fornforskaren Nils Henrik Sjöborg höll visserligen fast vid att Sverige inledningsvis befolkats av jotter, eller »urgöter» som han även benämnde dem (1830, s. 92–93). Men tvärt emot vad man tidigare menat hade dessa jotter »icke varit Finnar, hvilken alldeles olika Nation långt senare kommit till vår Nord» (Sjöborg 1815, s. 44). Joterna kom i stället söderifrån, genom Tyskland och sedan Danmark, vilket »Kummelgrottor och Skyddsstenar» vittnade om. Först därefter, menade Sjöborg, anlände de nuvarande svenskarnas förfäder, Oden och hans folk.

Sjöborgs kollega och tillika medlemmen i Götiska förbundet, Johan Haqvin Wallman, stod även han tvivlande inför tanken att finnar skulle vara Sveriges urbefolkning eftersom »man hittills icke med minsta sannolikhet kunnat uppvisa några fasta minnesmärken; ty de hemispheriska grafvår eller kummel af sten, dem man i Finland kallar lappgrafvar och äfven i Sverige ansett tillhöra denna folkstam, äro, såsom talrika undersökningar lärt, verkliga Scandinaviska monumenter, till större delen ifrån den sednare perioden af hedendomen, som bildar öfvergången till Christna tiden» (1838, s. 77). Uppslaget om joterna förkastade han helt, ty det mesta tydde på att det faktiskt var germanska göter som först satte sina bopålar i Norden. Den mest inflytelserika kritikern av den finsk-samiska ursprungsteorin var annars riksantikvarien Jonas Hallenberg som för övrigt ratades av Götiska förbundet (Arwidsson 1827). Hallenberg levererade sin sakliga och källkritiska analys i sina anmärkningar om Sven Lagerbrings historiska författarskap (Hallenberg 1819).

Ingen av de hittills nämnda var emellertid

först med att kritisera den finsk-samiska ursprungsteorin. Assessorn vid Antikvitettsarkivet Nils Reinhold Brocman förekom dem alla med råge (se Fe 23, KB). Som ett eko av reformatorn Olaus Petri menade Brocman i en rapport från 1763 att det var tyskättade svear som först befolkat Sverige: om detta vittnade språkliga likheter. I sagorna kallades dessa för jättar då de var betydligt större än Oden och hans asar som intog den forntida scenen först senare. När så de ännu mindre finnarna och samerna kom kallade man dem dvärgar. Detta skedde dock betydligt senare »ehuru Finland icke förr, än i senare tider fått de Bebyggare det nu hafver» (s. 12, Fe 23, KB). Att på detta vis avmystifiera sagornas tal om övernaturliga väsen låg helt i linje tidens förnuftspräglade smak. I stället löd argumentet att rörde det sig om vanliga människor som man fordom tillskrivit olika egenskaper. Alldeles mot slutet av seklet, 1794, presenterade Uppsala-professorn Jakob Fredrik Nekter en tes om att sagornas troll också egentligen representerade samer och finnar som flytt till skogs då asarna anlände (Broberg 1975, s. 203).

Rasbiologiska argument och kulturarvet i stöpsleven

Frågan om de skandinaviska folkens ursprung dryftades inte enbart av nordiska forskare. Nationaliseringen av Europa underbläste en omätlig aptit på kunskap om det egna folkets härkomst liksom dess släktskap med andra folkgrupper. Att kritikerna av den finsk-samiska teorin under 1800-talet valde att leta efter svenskarnas ursprung i det tyska området kom sig av tidens politiska och intellektuella orientering åt det hållet. Precis som i Sverige och Finland drog det i samband med Napoleonkrigen genom de tyska staterna en våg av nationalromantiskt svärmeri. Vägleda av bland andra Tacitus betonade tyska nationalister att alla folk i norra Europa var besläktade germaner. Senare forskning om indiska myter och det indiska språket pekade dessutom på att germanerna i sin tur härstammade från Asien, från det ariska och indoeuropeiska släktet (Hagerman 2006).

Nu var det som sagt inte alla som delade åsikten att de svenska germanerna varit landets urinvånare. Vissa, som Johan Portimer på 1820-

talet, höll envist fast vid att finnarna förekommit Oden och att de liksom samerna var ättlingar till en av Israels förlorade stammar – likheter mellan finskan och hebreiskan talade sitt tydliga språk (i *Ängermanland och Medelpad 1864–1868*, E III:49, Åa 3, ATA). Och historieforskaren Erik Gustaf Geijers åsikt, att finnar och samer »varit den Skandinaviska Nordens urinvånare», vittnar till hälften om samma tanke (Geijer 1825, s. 419). Förhållandet kan synas lite märkligt då Geijer dels var medlem i Götiska förbundet och därför väl kände till sina förbundsbröders åsikter, dels har gjort sig känd som en av sin tids främsta kritiker av varje tolkning av finska inslag i den svenska historien (Edström 2005, s. 223 ff, 301 ff; Sandström 2008).

En långt mera inflytelserik företrädare för den finsk-samiska teorin var natur- och fornforskaren Sven Nilsson. Enligt hans etnografiska tolkning som började ta form på 1830-talet var inte bara Skandinavien utan flera andra europeiska länders urinvånare medlemmar av »Lappstammen». Dessa ingick i sin tur i en större hyperboreisk stam som var ett vildefolk under stenåldern (1991, s. 89, 104–105). Som sina föregångare argumenterade han för att lappstammen var synonym med sagornas dvärgar, bergtroll och troll. Jättarna eller jotnarna, däremot, representerade ett jordbrukande finskt folk som lyckades underkupa lappstammen men som senare i sin tur blev utmanövrerat av sin ärkefiende göterna, som var »en Germanisk stam av Kaukasisk race» (1991, s. 12). Efter dessa kom ett keltiskt folkslag som introducerade bruket av brons, men i en senare tolkning gjorde Nilsson gällande att dessa inte var kelter utan fenicier. Till sist, under järnåldern, kom asarna eller svearna som de även kallades, troligtvis från området kring södra Tyskland (1991, s. 89, 98–106).

Hans hypotes bekräftades, menade Sven Nilsson, av mätningar av skallar som grävts fram bland annat ur megalitgravar. Mätresultaten visade att det i forntiden hade funnits åtminstone två olika folkslag som efter sina huvudproportioner kom att kallas kort- respektive långskal-lar. Korts kallarna var i Sven Nilssons tolkning den ursprungliga lapska befolkningen medan långskal-larna representerade det germanska släk-

tet. Kranologi var en modern antropologisk metod som under loppet av 1800-talet blev allt viktigare i utforskandet av de europeiska folkens ursprung. I sina studier hade Nilsson god hjälp av anatomen och etnografen Anders Retzius vars mätningar dokumenterade väsentliga skillnader mellan finska, samiska och svenska kranier (G. Retzius 1878). Trots avvikelser ansåg han att både samer och finnar tillhörde den korts kalliga rasen. Dessa ingick i sin tur tillsammans med ester och basker i det s.k. turanska släktet som ursprungligen bebott Europa men som blivit undanträngda av de överlägsna indoeuropeerna (Christensson 2001, s. 36).

Anders Retzius son Gustaf Retzius tog sedan vid där faderns anatomiska studier slutade. Ett av hans särintressen var just den finska rasens historia. Såväl döda som levande finnar undersöktes minutiöst. Under en skallmättningsresa i Finland 1873 mätte han inte bara kranier förvarade på anatomiska museet i Helsingfors utan även sådana som han fann i gravar på heliga holmar: »På detta vis uppgräfdes vi kranier och öfriga lämningar af människor – män, kvinnor och barn af olika ålder» (1881, s. 127). Sina kranologiska resultat presenterade Retzius i *Finska kranier jämte några natur- och litteraturstudier inom några andra områden av finsk antropologi* (1878) där han systematiskt gick igenom samtliga källor som då användes för att härleda, som man menade, de europeiska rasernas ursprung: språk, arkeologiska och etnografiska föremål, folklore samt hans eget specialområde, skallar.

Oavsett vilken av de svenska ursprungsteorierna man höll på så kom de var och en på sitt vis att präglade tolkningen av de arkeologiska källorna. Vi har redan sett exempel på hur man ömsom relaterade forn lämningar med finnar och samer, ömsom med göter och svear. Anhängare av Sven Nilssons tolkning tillskrev per automatik stenredskap och megalitgravar ett samiskt ursprung (t.ex. Holmberg 1852). Sjöborg å sin sida relaterade »halvkorsgravar» och »kummelgrottor», d.v.s. megalitgravar, med joterna, alias urgöterna (1830, s. 92–93, se även *Plan Till en Förnyad Författning om Antiquitetens värd*, N.H. Sjöborg, ATA). Historikern Abraham Cronholm menade även han att sagornas joter inte alls syftade på finnar. I stället handlade det om kelter

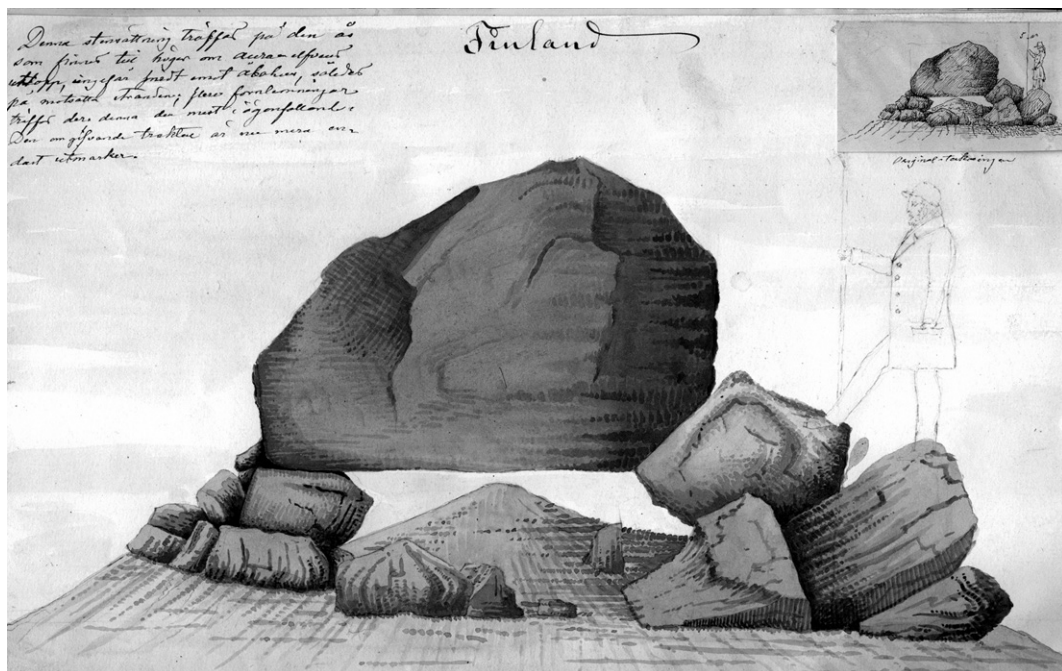

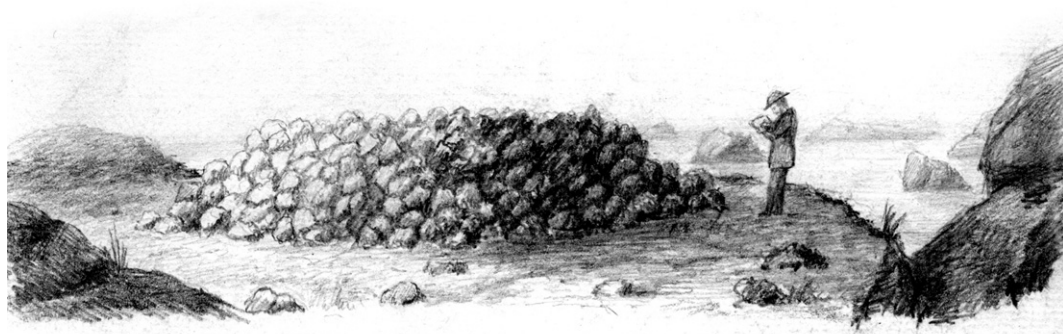
Fig. 1. Thure Alexander von Mentzers dokumentation av sig själv och en fornlämning i Finland (F XVI, Handskriftsamling vol 17, ATA). — T.A. von Mentzer and an ancient monument in Finland.

som hade befolkat Danmark och Götarike »efter hvilka grafkummel upptäckas, som tillika med de dem tillskrifna tempel och altarkummel öfverensstämma i utseende med monumenter af samma bestämmelse i andra, Europeiska, af Celter fordom bebodda länder såsom Bretagne, Wallis, Cornwalles, Irland m.fl.» (1835, s. 362–363). »Detta må vara tillräckligt», fortsätter han i sin nedmontering av den finsk-samiska ursprungsteorin, »för att visa, att inga Finnar före Götiska stammarnas inflyttning haft Skandinavien i besittning» (ibid, s. 363).

Oavsett vilken folkgrupp man gav status av urinvånare så såg man ett samband mellan dem och forntida stengravar. En rimlig förklaring är att det inledningsvis var ett arv från det tidigare talet om »kummelåldern» som senare reproducerades med idéer om »stenåldern». Ännu ett exempel på detta samband kommer från militären och kartografen Thure Alexander von Mentzer (fig. 1). I en uppsats argumenterade han för att det i Finland liksom i resten av Skandinavien

ursprungligen hade bott ett och samma folkslag (se Fm 71:1–2, KB). Dessa »nord-joter» hade kommit österifrån och spåren efter dem bestod av olika typer av gravar gjorda av just sten. Efter dem kom det så kallade »tschudiska» folket, vilket var en vanlig beteckning på bland annat forntida finnar och samer (Arwidsson 1827; Cronholm 1835). Sina slutsatser grundade han på ett omfattande fältarbete i form av undersökningar av fornlämningar i hans hembygd Västergötland liksom i Uppland och i Finland där han vistades 1858–60.

En annan slutsats vi kan dra är att oavsett om man betraktade finnar och samer som Sveriges urinvånare så satte man dem aldrig i samband med gravhögar, utan genomgående med konstruktioner av sten. Ytterligare två exempel på detta är prästen och fornforskaren Nils Johan Ekdahl och språkforskaren Karl Sidenbladh som båda, på 1820- respektive 1860-talet, genomförde antikvariska resor till Norrland (Fransson 2004). De meddelade samstämmt att det där

*Kummel af medelmätlig storlek.
Ångermanland.*

Fig. 2. Liksom T.A. von Mentzer dokumenterade Karl Sidenbladh sig själv och ett röse som han mätte upp (E III:49, Åa 3, ATA). –K. Sidenbladh measuring a cairn.

fanns två distinkta fornlämningsregioner, en sydlig »svensk» som dominerades av högar och en nordlig med gravrösen och samiska offerplatser (Norrländ, vol. 17 II H, N.J. Ekdahls arkiv, ATA). Sidenbladh besökte även västra Finland och drog slutsatsen att det i hela den norra och östra regionen bott ett folk som »i kult och seder stått ganska nära lapparne» (*Ångermanland och Medelpad 1864–1868*, s. 44).

Att det främst var gravhögar som associerades med svenska germaner fick avsevärda konsekvenser för minnesvården och tidens bevarandeideologi. Av alla fornlämningar var dessa de mest omhuldade (Jensen 2004). I den nationalromantiska sinnevärlden kom de tillsammans med runstenar att bokstavligen materialisera den heroiska och guldåldersliknande vikingatiden. Ingen annan fornlämningstyp blev utgrävd i sådant antal, och med 1828 års fornminnesförordning infördes krav på tillstånd från Vitterhetsakademien för att få genomföra utgrävningar av högar (SFS 1828:78).

Efter förlusten av Finland och unionen med

Norge ville mycket av den svenska fornforskningen och historieskrivningen visa att det mellan svenskar och norrmän minsann alltid hade funnits en naturlig koppling och djupa släktband (Sandström 2008; Jensen 2009). Röster höjdes även för att man skulle göra gemensam sak med minnesvården. Något vidare samarbete blev det nu inte, kanske främst för att Norges ställning inom unionen var förhållandevis självständig och att få eller ingen från den norska sidan ville korsbefrukta norsk och svensk kulturarvspolitik (jfr Schüek 1943). Däremot talade man unisont om inte bara unionens utan hela den skandinaviska sfärens gemensamma kulturarv, vilket per definition exkluderade samiska och finska inslag då det primärt var den gemensamma germanska forntiden som åsyftades. Det är därför symptomatiskt att Sjöborg trots titeln *Försök till en nomenklatur för nordiska fornlemningar* enbart tog upp finska sådana på en enda rad, då han skrev att »Finland har endast stenrör, som kallas Lappgravar, och tros vara minnesmärken

af en tid, då Lapparne innehaft Finland» (1815, s. 85). Skandinavismen gjorde sitt för att förstärka känslan av nordisk samhörighet och odla tanken om ett gemensamt arv som gick ända tillbaka till forntiden.

Slaget om den finska forntiden

Trots att man lade ner mycket energi på att rensa ut framför allt finska inslag ur den svenska forntiden förblev forskningen som sagt länge delad i två läger. 1866 sammanfattade blivande riksantikvarien Hans Hildebrand, något överdrivet vill jag påstå, läget på följande vis: »Den allmännast rotfästade meningen är den, att stenkulturen hos oss tillhör en lappsk eller finsk stam, bronskulturen en keltisk» (1872, s. 78). Men trots detta, fortsatte han, torde det »vara riktigtast att ogilla denna mening i begge delar, eller åtminstone att, af försiktighet, akta sig för att uttala något, som är omöjligt att bevisa» (ibid.). Varken ortnamn eller skullmätningar kunde längre tas till intäkt för tesens riktighet, detta trots att samtidigt samer delade stenålderns låga kulturella nivå, fortsatte Hildebrand.

Ungefär samtidigt som Hildebrand fällde sitt skeptiska utlåtande skedde ett tredebrott inom den svenska arkeologin. Tidigare hade man tänkt i termer av upprepade invandringar. Nu blev det vanligare att förutsätta kontinuitet, d.v.s. att det i Sverige ända sedan stenåldern hade bott germanska svear av ariskt ursprung. Materiella innovationer berodde inte på nyanlända folkslag utan på att idéer spritt sig, de diffunderade. Så skrev en annan känd arkeolog, Oscar Montelius, att det är »i hög grad sannolikt, att det rinner något af det nordiska stenåldersfolkets blod i de nu lefvande skandinavernas ådror» (1877, s. 72). Några årtionden senare poängterade han tvärsäkert och i patriotiska ordalag att »vårt land under den yngre stenåldern, och efter alla sannolikhet redan under den äldre stenåldern, varit bebott av våra germanska förfäder». Således var det »vårt folk, som först brutit bygd här i Sverige. Det är vårt folk som år efter år, århundrade efter århundrade, årtusende efter årtusende arbetat och strävat här för att göra landet till vad det nu är» (1919, s. 71; se även Welinder 1994).

Germaniseringen av den svenska forntiden tilltog under senare delen av 1800-talet i takt med

att man knöt allt starkare ekonomiska, politiska och intellektuella band med Tyskland (Jensen 2009). Finlandsfrågan fick visserligen en tillfällig renässans då skandinavismen nådde en höjdpunkt runt seklets mitt och i samband med Krimkriget. Huruvida detta hade några återverkningar på tolkningen av samernas och finnarnas roll under forntiden är dock oviss då frågan ju ännu delade forskarna i två läger. Vad vi däremot med visshet kan konstatera är att drevet efter finska inslag intensifierades i takt med att nationaliseringen gick in i ett mer integrativt skede. Tidigare bevis på en finsk-samisk närvaro i landets södra halva under stenåldern nagelfors och förkastades. Ville man hitta sådana inslag fick man söka sig norrut och österut, hävdade man. Nya fynd av kranier i framför allt megalitgravar visade enligt forskare som anatomen och etnografen Gustaf von Düben att det sällan rörde sig om kortskallar utan näst intill genomgående om långskallar. Således, resonerade man, hade Sven Nilsson haft fel. Det hade existerat två stenålderskulturer vid sidan av varandra – en nordöstlig finsk-samisk sådan och en svensk-germansk i söder (se t.ex. Montelius 1874, s. 102).

En genomläsning av arkeologiska texter från det sena 1800-talet visar att de flesta forskarna vid det laget hade accepterat den indogermanska ursprungsteorin. I sin avhandling om hur forntiden framställdes i svenska läroböcker fram till 1919 när Johan Wickström (2008) en liknande slutsats. Han konstaterar där att de skolboksmyter som barnen insöp på 1870-talet och framåt bidrog till den aktuella försvenskningpolitiken. Genom att osynliggöra finnar och samer förstärktes bilden av att det i Sverige fanns en uråldrig etnisk homogenitet (Wickström 2008).

Konsekvensen av denna idéförskjutning blev att forntidens finnar och samer deporterades allt längre norrut och österut, ut från vad man bedömde som det egentliga germanska Sverige. Men inte nog med det. Ju längre bakåt i den grå forntiden man tyckte sig kunna följa en kontinuitet i svenskt blod och svensk jord, desto större blev den geografiska yta man ansåg att germanska stenålderssvenskar ursprungligen hade befolkat. Nu tolkade man det arkeologiska källmaterialet som att det egentligen var svenskar och inte finnar som först satt sina bopålar även i

Finland. Montelius ansåg sig kunna belägga att folk från Sverige hade bosatt sig i Finland redan under stenåldern och att de då fört med sig en högststående kultur som senare sögs upp av den finska folkstammen. Sedan dess hade de båda folken levt sida vid sida, något som den svensktalande finska befolkningen vittnade om (Montelius 1898).

Som Lena Huldén framhållit (2002) ledde Montelius utspel till starka reaktioner. Många finska arkeologer, historiker och filologer försökte motbevisa den montelianska kolonisationshypotesen. Från svenskt håll gav flera forskare honom inte oväntat sitt stöd, medan ytterligare andra hellre talade om att impulser gått åt båda hållen (se t.ex. Wibling 1899; Almgren 1914; Ekholm 1923). Oscar Almgren fann en medelväg som gick ut på att »folkförhållandena i Norden rent af skulle ha varit i hufvudsak de samma under stenåldern som nu; d.v.s. att det varit skandinavere, lappars och finnarers förfäder, som befolkat Nordens länder redan under stenåldern med nästan samma fördelning, som nu äger rum mellan dessa folk» (1899, s. 386). I tolkningsarbetet drogs båtyxor, skifferredskap, keramik och inte minst filologiska och osteologiska studier in.

Vid det laget hade en etablerad finsk arkeologi sedan länge i stället för västerut börjat blicka österut för att spåra finskhetens utveckling och utbredningsområde. Finska filologer talade om den finsk-ugriska språkstammen samtidigt som arkeologer jämförde gravrösen i Finland, Ryssland och Sibirien (Baudou 2004, s. 139). Inom de bredare folklagren gick åsikterna emellertid isär. De nationella vindarna blåste nämligen åt två håll med språkliga skillnader som väsentlig vattendelare. På ena sidan stod fennomanerna, finsktalande nationalister som ville tona ned kopplingen till Sverige till förmån för det inhemska och det östliga arvet. På den andra stod svekomaner, svensktalande nationalister i Finland som i stället betonade det svenska arvet (Fewster 2006). I Finland förblev nämligen en stor del av överklassen, den svenska kustbefolkningen, kulturetablissemang och utbildningsväsendet under lång tid svenskspråkiga. Det samma gällde rättsväsendet. Många svenska lagar som tidigare gällt ägde fortsatt kraft fram till den ryska revolutionen och Finlands självstän-

dighet 1917 (Hägg 2003, s. 311–312).

Talet om att svenska germaner skulle ha varit först i Finland och senare dessutom kultiverat de invandrade finnarna väckte alltså inte oväntat ont blod bland finska forskare. Snart blev frågans politiska prägel alltför påtaglig för att längre kunna döljas bakom vetenskaplig retorik. I ett tal som den finske arkeologen Aarne Michael Tallgren höll på Svenska Fornminnesföreningens möte 1931 poängterade han att svenskar visserligen hade vistats länge i Finland men att »dess rötter gå ej ner i förhistorisk tid» (Tallgren 1932, s. 101). Professorn i finsk-ugriska språk vid Uppsala universitet, Karl Bernhard Wiklund, reagerade på Tallgrens utspel med argumentet att det finska språket avslöjade att det visst hade bott svenskar i sydvästra Finland under sten-, brons- och järnåldern. Dessutom hade de »med de från Estland så småningom överflyttade finnarna bildat en blandbefolkning under svensk ledning och svenska kungar» (Wiklund 1933, s. 109). Tallgren insåg till fullo att frågan om Finlands urbefolkning i grunden var en politisk sådan. Det var emellertid viktigt att göra en bodelning mellan politik och vetenskap. Som svar på Wiklunds inlägg betonade han därför med skärpa att »[j]ag hatar all nationalism, och frågan är uteslutande vetenskaplig. Om diskussionen även framdeles får en dagspolitisk färg, kommer jag ej att fortsätta den» (1933, s. 186).

Avslutande reflektioner

Arkeologins ideologiska och politiska färgning blir väl aldrig så tydlig som när man på avstånd jämför samtida ideal med idéer man låter projicera in i det förflutna. Syftet med denna studie har varit att förstå finnarnas plats i den svenska forntiden sett ur ett sådant perspektiv. Genom att tillskriva finnar och samer olika egenskaper har dessa, i linje med Edward Saids resonemang (1997), genom historien på lite olika vis under olika perioder fungerat som den Andre i konstruktionen av en svensk självbild. När man på 1700-talet klassade finnarna som Sveriges urinvånare naturaliserades den storsvenska idén. Detta gjorde nu inte så mycket eftersom den egentliga och viktiga historien ansågs börja först med Odens invandring – alla »riktiga svears och göters urfäder». När den politiska kartan med

1800-talet ritades om och behovet av en ny självbild blev trängande hade den svenska forntiden, som jag ovan försökt visa, inte längre någon plats för samer eller i synnerhet finnar. Det kollektiva arbetet med att fördriva dem engagerade historiker, språkforskare, (fysiska) antropologer, etnologer och arkeologer. Utifrån ett etniskt nationellt perspektiv (där nationen ses som en gemenskap grundad på språk, kultur, etnicitet och historia) kom kulturarvet att spela en avgörande betydelse i distinktion mellan »vi» och »dom». Wallman talade på sin tid talande nog om de svenska fornlämningarnas »nationalstil» (1838, s. 63).

Sett ur detta perspektiv handlar kartering av kulturlandskapet väsentligen om en inmutning av önskat nationellt territorium, om att naturalisera den geopolitiska ordningen genom att åberopa det förflutna. För att tala i diskurs- och aktör- nätverkstermer blev kulturarvet viktiga aktanter i förhandlingen om nationella diskurser. Redan under 1600-talets rannsakingar sökte man efter »götiska monument» i den finska delen av stormaktsregionen; och under samma period, år 1670, begav sig ritaren Elias Brenner på uppdrag av Antikvitetskollegiet likaledes till Finland för att avteckna desamma (Verksamhetsberättelser 1670–1729, B3, Vol. 1, Äa 1, ATA). Varför Herman Hofberg i Vitterhetsakademiens regi, med finansiering av Kungl. Majt., 1875 for till Åland för att inventera ögruppens fornlämningar, medeltida konst, språk och etnologiska förhållanden vet jag inte (K. Academiens protokoll 1874:440, ATA). Kanske var det för att bevisa att det i gamla svenskbygder ännu fanns en fosterländsk anda som inte gick att utplåna och ett fornlämningsbestånd som pekade åt ett svenskt håll. I vart fall kunde han i sin redogörelse inte utan viss stolthet konstatera att ålänningarna allttjämt ägde samma goda fysiska och intellektuella egenskaper som sina släktingar i Sverige och att »den svenska stammen [var] aldeles oblandad». Detta bevisades inte minst av att ålänningarna själva såg det som »en ära att vara och kallas *svensk*» och att var och en av dem var »ytterligt rädd för att bli tagen för *Finne*» (E III:52, ATA, understr. i orig.).

Även efter det att Montelius, Almgren och Tallgren uttalade sig om den finsk-samisk-svenska

relationen under forntiden har diskussionen om när, var och vilka det egentligen var som först anlände till Norden varit livlig (Zachrisson 1994; Huldén 2002; Wallerström 2006; Petersson 2007, s. 131–144). Samtidspolitiska händelser kom även framgent att påverka relationen mellan arkeologer på ömse sidor av Bottenhavet och likaledes färga deras bild av den nordiska forntiden. På 1930-talet rasade en strid som gällde det svenska språkets ställning i Finland. Vissa ville helt förbjuda undervisning på svenska. Sigurd Curman reagerade med att föreslå att man skulle begränsa de kulturella förbindelserna med Finland, då det arv som de svenska förfäderna där lämnat efter sig »icke för närvarande stode så högt i kurs hos det unga Finland» (citerad ur Pettersson 2001, s. 250).

Bara några år senare stödde inte bara Curman utan en stor del av den svenska befolkningen Finlands sak då ryssen gjorde sitt infall alldeles i början av Andra världskriget. 1939 blev Curman ordförande för Samfundet Nordens Frihet som verkade för Finlands frigörelse (Sigurd Curmans arkiv, vol. 300, F5, ATA). Bland samfundets medlemmar fanns även arkeologer som Nils Åberg, Birger Nerman och Arne Furumark (Baudou 1997, s. 246–247). Som ett tecken i tiden författade föreståndaren för Vitterhetsakademiens bibliotek och Antikvarisk-topografiska arkivet, Adolf Schück, en artikel här i *Fornvännen* där han framhöll Finlands historiska roll för akademien. Detta genom att presentera historiker och framför allt arkeologer som sedan sena 1700-talet varit ledamöter i akademien »som grundades under den tid då Sverige och Finland voro ett rike». Det var därför, fortsatte han, »en traditionell förpliktelse att vidmakthålla och stärka det betydelsefulla samarbete, som vi hoppas alltid kommer att bestå mellan humanistisk forskning på ömse sidor av Bottenhavet» (Schück 1940, s. 227).

När det nu har gått jämnt två sekel sedan separationen mellan Sverige och Finland har det åter blivit dags att visa att Finlands sak är vår. Framförallt är det genom historiska exempel man vill synliggöra denna koppling. Medan det för tvåhundra år sedan handlade om en ömsesidig önskan att glömma ländernas gemensamma förflutna är målsättningen idag den omvän-

da; att skriva en förenande historia för att i stället stärka banden. För detta ändamål har man dragit igång regeringsprojektet *Märkesåret 1809*. Temat för Kulturhusens dag 2009–13 september – var *Sverige-Finland: en delad historia* som syftade till att visa de båda ländernas samfälliga kulturarv. Liksom för tvåhundra år sedan deltar idag både historiker och arkeologer i arbetet med att skapa ett förflutet som kan spegla önskade relationer. Att det finns spår som vittnar om gemensamma preferenser och att intentionen kan vara både god och relevant gör emellertid inte dagens situation mindre politisk än vad den var för 200 år sedan. Och om vi får tro de resultat som presenterats i denna text är det mycket som talar för att bilden av den svenskfinska forntiden även framgent kommer att präglas av vår benägenhet att glömma och vår vilja att komma ihåg.

* Artikeln är skriven inom ramen för mitt projekt om den svenska bevarandeideologins historia, finansierat av Kungl. Vitterhetsakademien och Riksbankens Jubileumsfond. Tack till Bo Andersson för kommentarer till texten och Alice Sunneback för hjälp med bildbearbetning samt Phyllis Anderson Ambrosiani för språkgranskning av summary.

Referenser

Kungliga biblioteket (KB)

Berättelse om åtskilliga Älderdoms Lemningar, i Anledning af den på Kongl Maj:ts allernådigaste Befallning och efter kongl. Maj:ts samt Riksens Högloff Cancelli Collegu Goot finnande förättade Resa till Helsingland, Fe vol. 23, (Nils Reinhold Brocman)

Förhistoriske ur-lemningar antydande ett gemensamt stamfolk inom Skandinavien och Finland tiden före de Odinska och Tschudiska invandringarne till nämnda länder. 1858, Fm vol. 71:1–2, (Thure Alexander von Mentzer).

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

Götiska förbundet och Jacob Adlerbeths arkiv (GF & JAA)

Stadgar för det Götiska Förbundet, serie F1a, vol 1. Götiska förbundet och Jacob Adlerbeths arkiv, vol. 1. Jacob Adlerbeths Inträdes Tal i Kongl. Witterhets. Historie och Antiquitets Akademien”, serie F4b, vol 17.

Götiska förbundet och Jacob Adlerbeths arkiv, vol. 1. *Ämbetsarkivet 1 (Åa 1)*

Verksamhetsberättelser 1670–1729, B3, Vol. 1, Åa 1.

Ämbetsarkivet 2 (Åa 2)

Ålands fornlemningar och minnesmärken (1875), E III:52, (Herman Hofberg).

Förhistoriska fornlemningar (1881), F XVI, Handskriftsamling vol 17, (Thure Alexander von Mentzer).

Ångermanland och Medelpad 1864–1868, E III:49, (Karl Sidenbladh).

Plan Till en Förnyad Författning om Antiquiteters wård. N.H. Sjöborg, Åa 2, serie FIV, vol. 3.

K. Academiens protocoller 1874:440.

N.J. Ekdahls arkiv

Norrland, vol 17 II H.

Litteratur

Almgren, O., 1899. Sveriges folk i forntiden. Nyström, J. F. (red.). *Sveriges rike. Handbok för det svenska folket I*. Stockholm.

– 1914. Några -finska stenåldersproblem. *Antikvarisk tidskrift* 20:1. Stockholm.

Arwidsson, A.I., 1827. Tillägg. Rühls, C.F. *Finland och dess invånare*. Öfversättning andra upplagan, tillökt och omarbetad af A.I. Arwidsson. Stockholm.

Baudou, E., 1997. *Gustaf Hallström – arkeolog i världskrigens epok*. Stockholm.

– 2004. *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*. KVHAA. Stockholm.

Benzelius, E. d.y., 1762. *Utkast till svenska folkets historia*. Lund.

Biörner, E.J., 1748. *Brev om finnar, lappars och samojeders ursprung från samaritanske isräliter*. Stockholm.

Bonde, G., 1755. Försök at igenfinna den finska nationens och språkets härkomst. *KVHAA:s handlingar* 1. Stockholm.

Christensson, J., 2001. Sven Nilsson och Skandinavien urinvånare. Broberg, G. et al. (red.). *Kultur-anatomiska studier. Tillägnade Anja Edén och Sten Kindlundh*. Ugglan 15. Lund studies in the history of science and ideas.

Cronholm, A., 1835. *Forn-nordiska minnen*. Andra delen. Lund.

Dalin, O. v., 1747. *Svea rikets historia. Ifrån des begynnelse til våra tider*. Första delen. Stockholm.

Edgren, H., 2005. *Publicitet för medborgsmannavett. Det nationellt svenska i Stockholmsstidningar 1810–1831*. Studia historica Upsaliensia 216. Uppsala.

Ekholm, G., 1923. De arkeologisk-etnologiska problemen i Östersjöområdet. *Ymer* 1923. Stockholm.

Eriksson, G., 2003. *Rudbeck 1630–1702. Liv, lärdom, dröm i barockens Sverige*. Stockholm.

Fewster, D., 2006. *Visions of past glory. Nationalism and the construction of early Finnish history*. Helsingfors.

Fransson, U., 2004. Nils Johan Ekdahl – en antikvarisk resenär i 1820-talets Norrland. Hackwitz, K. v. & Werner, T. (red.). *Aktuell arkeologi VII*. SAR

42. Arkeologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Geijer, E.G., 1825. *Svea rikets häfder. Första delen*. Uppsala.
- Hagerman, M., 2006. *Det rena landet. Om konsten att uppfinna sina förfäder*. Stockholm.
- Hallenberg, J., 1819. *Öfver första delen af Sven Lagerbrings Svea rikets historia. Anmärkningar*. Afd. 1. Stockholm.
- Hildebrand, H., 1872. *Svenska folket under hedna tiden*. Andra, omarbetade och illustrerade upplagan. Stockholm.
- Holmberg, A.E., 1852. *Nordbon under hednatiden. Populär framställning av våra förfäders äldsta kultur*. Afd. 1. Stockholm.
- Huldén, L., 2002. När kommo svenskarna till Finland? Trender i en tvärvetenskaplig debatt från slutet av 1800-talet till 1950-talet. Ivars, A.-M. & Huldén, L. (red.). *När kom svenskarna till Finland?* Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Hypföf, E., 1731. *Kort inledning till den gamla och nya svenska historien*. Stockholm.
- Hägg, G., 2003. *Svenskhetens historia*. Stockholm.
- Jensen, O.W., 1999. Forntid i samtid. Om Lennart Åberg och Axel Emanuel Holmbergs forntidsuppfattningar. Gillberg, Å. & Gustafsson, A. (red.) *Västsvenska arkeologihistorier*. Gotarc C 24. Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet.
- 2002. *Forntid i historien. En arkeologihistorisk studie av synen på forntiden och forntida lämningar, från medeltiden till och med förupplysningen*. Gotarc B 19. Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet.
 - 2004. Earthy practice. Towards a history of excavation in Sweden, in the 17th and 18th centuries. *Current Swedish Archaeology* 2004:12, s. 61–82.
 - 2009. »Fornforskning är att vilja uplyfta nationalesprit». Om forntidsuppfattning och minnesvård i 1800-talets nationalisering av Sverige. Edkvist, S., Hermanson, S. & Johansson, S. (red.). *Tankar om ursprung. Forntiden och medeltiden i nordisk historieanvändning*. Stockholm.
- Juslenius, D. 2005. *Aboa vetus et nova = Vanha ja uusi Turku = Åbo förr och nu = Turku old and new*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsingfors.
- Legné, M., 2004. *Fäderneslandets rätta beskrivning. Mötet mellan antikvarisk forskning och ekonomisk nyttoakt i 1700-talets Sverige*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Lindroth, S., 1997. *Svensk lärdomshistoria. Stormaktstiden*. Stockholm.
- Petri, O., 1917. *En svensk cröneca*. Samlade skrifter af Olavus Petri, tredje bandet. Stockholm.
- Messenius, J., 1774. *Joh. Messenii Berättelse om några gamla och märkvärdiga Finlands handlingar, hvilken innehåller en krönika om inbyggarens härkomst, be-drifter, gudstjänst, konungar, regenter och biskopar, med svenska rim beskrefven*. Åbo.
- Montelius, O., 1874. *Minnen från Lapparnes stenålder i Sverige*. KVHAA:s månadsblad 31. Stockholm.
- 1877. *Sveriges historia från äldsta tid till våra dagar. 1. Sveriges hednatid samt medeltid, förra skedet*. 1060–1350. Stockholm.
 - 1919. *Vår forntid*. Stockholm.
- Nilsson, S., 1991 [1838–43]. *Skandinaviska nordens urinvånare, ett försök i komparativa ethnografien och ett bidrag till människosläktets utvecklings historia*. Första bandet. Stenåldern. Andra upplagan. Gamleby.
- Norborg, L.-I., 1988. *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen. Svensk samhällsutveckling 1809–1986*. Solna.
- Nordin, J., 2000. *Ett fattigt men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från stormaktstid till slutet av frihetstiden*. Stockholm/Stehag.
- 2008. Finland och riket. Formell och strukturell ojämlighet. Engman, M. & Villstrand, N.E. (red.). *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Petersson, H., 2007. *Nationalstaten och arkeologin. 100 år av neolitisk forskningshistoria och dess relation till samhällspolitiska förändringar*. Institutionen för arkeologi, Göteborgs universitet.
- Pettersson, R., 2001. *Fädernesland och framtidsland. Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering*. Skrifter från forskningsprogrammet Landskapet som arena nr 2. Institutionen för historiska studier, Umeå universitet.
- Retzius, G., 1878. *Finska kranier jemte några natur- och literaturstudier inom andra områden af finsk antropologi*. Stockholm.
- 1881. *Finland i Nordiska museet. Några bidrag till kännedomen om finnarnes gamla odling*. Stockholm.
- Rudbeck, O., 1937 [1679]. *Atlantica I. Olof Rudbeck Atland eller Manheim, första delen*. Lychnos bibliotek 2:1. Uppsala och Stockholm.
- 1947. *Atlantica III. Olof Rudbeck Atland eller Manheim, andra delen*. Lychnos bibliotek 2:3. Uppsala.
- Said, E., 1997. *Orientalism*. Stockholm.
- Sandström, Å., 2004. *Sverige 1809–1864*. Engman, M. & Sandström, Å. (red.). *Det nya Norden efter Napoleon*. Stockholm studies in history 73. Stockholm.
- 2008. Sökandet efter en ny svensk identitet. Om svensk självsyn och synen på Finland 1808–1860. Engman, M. & Villstrand, N.E. (red.). *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.
- Sjöborg, N.H., 1815. *Försök till en nomenklatur för nordiska fornlemningar*. Stockholm.
- 1830. *Samlingar för Nordens fornälskare*, tredje tomen. Stockholm.
- Schück, A., 1940. *Vitterhets historie och antikvitets akademiens förbindelse med Finland. Fornvännen* 35.

- Svensk författningssamling (SFS) 1828:78. *Kongl. Maj:ts Nädiga Förordning, angående forntida Minnesmärkens fredande och bewarande: Giffwen Stockholms Slott den 17 april 1828.*
- Tallgren, A.M., 1932. Finland vid slutet av hednaden. Föredrag hållet i Svenska Fornminnesföreningen den 16 april 1931. *Fornvännen* 27.
- 1933. Svar till professor K.B. Wiklund. *Fornvännen* 28.
- Wallman, J.H., 1838. Undersökningar om Svenska monument ifrån fornåldern och deras förbindelse med Historien. *KVHAA:s handlingar* 14. Stockholm.
- Wallerström, T., 2006. *Vilka var först? En nordskandinavisk konflikt som historisk-arkeologiskt dilemma.* Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Welinder, S., 1994. Svensk arkeologis protorasistiska föreställningssediment. *Tor* 26. Stockholm.
- Wibling, C., 1899. Om kustfynd från stenåldern i Blekinge. *Ymer* 1899. Stockholm.
- Wickström, J., 2008. *Våra förfäder var hedningar. Nordisk forntid som myt i den svenska folkskolans pedagogiska texter fram till år 1919.* Religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala 19. Uppsala universitet.
- Wiklund, K.B., 1933. Den svenska befolkningens ålder i Finland. Några filologiska reflexioner. *Fornvännen* 28.
- Wilde, J., 1738. *Fordom sweriges historiographi friherrens Samuelis von Puffendorff Inledning til svenska statens historie.* Med wederbörlige tilökningar, bewis och anmärkningar försedd af Jacob Wilde. Stockholm.

Summary

The political and ideological impact on our attitudes towards the past has long been recognized. This article scrutinizes how the Swedish national self image mutated as a consequence of the outcome of the Finnish War (1808–09) and how it influenced images of the past and definitions of the concept of culture heritage. An influential theory of the eighteenth century implied that the Finns and Sami comprised the original population of Sweden. Here I argue that the establishment and the popularity of this theory partly was due to a new historiographical perspective. Among other things, it was formed by source criticism, the dawn of secularization and the modern natural law at the expense of theocracy and also by the end of Sweden as a Great Power and the following discredit of the ideology of Göticism. Partly it was also due to the political need to naturalize the Swedish-Finnish coexistence. This theory was substantiated both by philological and archaeological arguments and the reading of Old Norse sources.

After Sweden lost Finland in 1809 and the following national movement, historians, philologists, anthropologists and archaeologists made a joint effort to expel traces of the Finns from Swedish history. Here, archaeologists played a major role in the construction of a new national self image by reconstructing the ancient past and

by reinterpreting the archaeological record, arguing that the Swedes always had inhabited Sweden. Furthermore, the political and intellectual influence from Germany fostered an idea suggesting that Swedes, as well as the Danes and the Norwegians, descended from a major Germanic Indo-European population. A consequence of this was the respective geographical “deportation” of the ancient Finns and Sami farther to the east and north. At the turn of the twentieth century Swedish archaeologists and philologists even argued that the first settlers of Finland had been Swedish in origin and not Finnish, an idea which triggered a conflict with their Finnish colleagues.

In the final section, I state that the history of a joint Swedish-Finnish past can be characterized by the political will to remember and our propensity to forget. The latest official move again is to stress and remember their common past. The governments of Sweden and Finland together have pronounced the year 2009 as the Year to Mark 1809. By referring to the past and selected parts of the heritage, the aim is to demonstrate that, despite the political outcome of the war 200 years ago, the relationship between Swedes and Finns still is solid due to deep historical roots and a common shared past.